

ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ χρησιμοποιοῦ τὰ ἐπὶ γῆς ἀγαθὰ εἰς ἠθικὴν προαγωγὴν ἑαυτοῦ καὶ ἀρωγὴν τῶν ἄλλων. Ἐὰν δ' ἀπαιτῆται ἢ τῆς ἐπιγείου κτήσεως ἀπάρνησις¹⁾ ἢ κηρύττεται ὁ πλοῦτος κώλυμα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν²⁾, τοῦτο δὲν δηλοῖ ὅτι ἡ κτήσις ἢ ὁ πλοῦτος εἶναι καθ' ἑαυτὰ κακὰ ἀλλ' ὅτι πρέπει ταῦτα νὰ θεωρῶνται ὄργανα καὶ οὐχὶ σκοπὸς καὶ δὴ νὰ χρησιμοποιῶνται πρὸς ἀνακούρισιν τῆς ἀπορίας καὶ θεραπείαν τῆς ἐνδείας. Ἐκ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν πίστεως προέρχεται καὶ ἡ ἐλπίς, τουτέστιν ἡ πεποίθησις ὅτι ὁ Θεὸς πλήρης ὢν ἀγάπης προνοεῖ περὶ πάντων ἰδίᾳ δὲ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὅτι γινώσκει μὲν τίνας ἔχομεν χρεῖαν ὡς παντογνώστης, δύναται δὲ νὰ βοηθήσῃ ἡμῖν ὡς παντοδύναμος, θέλει δὲ τοῦτο ὡς πανάγαθος.

Ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας διατυπώσει τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν ἀναφαίνονται τὰ θεωρήματα τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας καὶ κατ' ἐξοχὴν τῆς πλατωνικῆς³⁾. Ὡσπερ φέρεται εἰπεῖν

1) Ματθ. 19, 16 ἔ.

2) Ματθ. 19, 24.

3) Ὅτι ἡ πλατωνικὴ φιλοσοφία ἐπέδρασεν ἐπὶ τοὺς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἀναμνήριστον· τοῦτο δὲ μόνον ἀμυρσιβητεῖται, ἡλικὴ ἐγένετο ἢ ἐπίδρασις καὶ κατὰ πόσον αὕτη ἐγένετο ἄμεσος ἢ ἔμμεσος. Φαίνεται δ' ὅτι σπουδαιότερα ἐγένετο ἢ ἔμμεσος τοῦ πλατωνισμοῦ ἐπίδρασις σιωνωνευθέντος πρὸς ἰουδαϊκὰς θρησκευτικὰς δοξασίας.

παρὰ Πλάτωνι μεταξὺ τῶν ἰδεῶν καὶ τοῦ κατ' αἴσθη-
 σιν κόσμου τίθεται τι διάμεσον, οὕτω καὶ ἐν τῇ χρι-
 στιανικῇ θρησκείᾳ μεταξὺ τοῦ θεοῦ καὶ τῶν δημι-
 ουργημάτων ὑπάρχει « μεσίτης » ὁ Λόγος, ἡ θεοῦ
 δύναμις καὶ θεοῦ σοφία, ἡ εἰκὼν τοῦ ἀοράτου θεοῦ,
 ὁ δι' οὗ πάντα ὑπάρχουσιν, ὁ ἐν ᾧ ὑπάρχουσι πάν-
 τες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπό-
 κρυφοὶ καὶ ἐν ᾧ « κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς
 θεότητος » ¹⁾. Καὶ ὡσπερ πάλιν ὁ Πλάτων ἐδίδασκε
 τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως δεικνύων ὅτι ἡ ἀρετὴ
 εἶναι ἀδέσποτος καὶ « ἡ αἰτία ἐλομένου, θεὸς ἀναί-
 τιος » ²⁾ οὕτω καὶ τὸ Εὐαγγέλιον κηρύττει τὴν ἐλευ-
 θερίαν δεικνύον ὅτι δύο πύλαι καὶ ὁδοὶ πρόκεινται
 τῷ ἀνθρώπῳ, ἧν ἡ μὲν εἶναι στενὴ καὶ ἄγει εἰς
 τὴν ζωὴν, ἡ δὲ εὐρεία καὶ ἀπάγει εἰς τὴν ἀπώλειαν ³⁾.
 Πρὸς δ' ἔτι τὰς ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἀποφανθείσας

¹⁾ Παῦλ. πρὸς Κοριν. 1, 24 π. Κολοσ. 2, 3. 2, 9. Ἄλλ' ὅμως ἐπιμένας νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τὸ μὲν διάμεσον, ὃ τίθεται ὁ Πλάτων καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι φιλόσοφοι (ὡς ὁ Φίλων τὸν Λόγον, ὁ Πλωτῖνος τὸν Νοῦν) προσκλίνει πρὸς τὸν κατ' αἴσθησιν κόσμον καὶ τῷ θεῷ ὑποτάσσεται, ὁ δὲ χριστιανικὸς Λόγος εἶναι ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ.

²⁾ Πολ. 10, 617 E.

³⁾ Ματθ. 7, 13 καὶ 14. πβλ. Λουκ. 13, 24. Ματθ. 23, 37. Λουκ. 13, 34. Τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως ἐντόνως ἐξῆραν ὁ Κλήμης, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὁ Ὠριγένης, ὁ Ἰερὸς Λύγουστῖνος καὶ ἄλλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

τέσσαρας ἀρετὰς ἀποδέχονται οἱ χριστιανοὶ διδάσκαλοι καὶ ἐξαίρουσιν αὐτὰς ὡς ἐκδηλούσας τὸν ἀγῶνα τοῦ πνεύματος κατὰ τῆς σαρκός. Ἀπλῶς δ' εἶπεῖν τοσαύτη εἶναι ἢ τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν πρὸς τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν συγγένεια, ὥστε οἱ Ἀπολογηταὶ ἐθεώρησαν τὸν Πλάτωνα πρόδρομον τῆς κατὰ Χριστὸν θρησκείας¹⁾. Τὴν συγγένειαν ταύτην τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς πρὸς τὰ πλατωνικὰ ἠθικὰ διδάγματα διορθῶμεν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τῶν τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων.

Οὕτω Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς († 220) διδάσκει ὅτι σκοπὸς τῷ ἀνθρώπῳ πρόκειται ἡ ἀνύψωσις αὐτοῦ εἰς θεωρίαν καὶ γνῶσιν τοῦ θεοῦ, ἣτις γνῶσις κριτήριον καὶ ἄφυκτον προϋπόθεσιν ἔχει τὴν πίστιν. Διὰ τῆς γνώσεως ταύτης ὁ ἄνθρωπος θεοποιεῖται, τουτέστι γίνεται θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς (ἐν σαρκὶ

1) Ὁ Κλήμης ὀνομάζει τὸν Πλάτωνα ἀριστον ἐν πᾶσιν, ἐραστὴν τῆς ἀληθείας, οἷον εἰ θεοφορούμενον (Στρωμ. 1, 8). Εὐσέβιος ὁ Καισαρεὺς λέγει (Προπαρ. Εὐαγγ. 23, 18) περὶ Πλάτωνος «σφόδρα ἔγωγε ἄγαμαι τὸν ἄνδρα καὶ πάντων μᾶλλον Ἑλλήνων φίλον ἠγοῦμαι, εἰ καὶ μὴ τὰ ἴσα διόλου περρονηκότα», καὶ περὶ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ μακρὸν ποιεῖται λόγον ἐν τρισὶ βιβλίοις τῆς Εὐαγγελικῆς παρασκευῆς (ἀπὸ τοῦ 11-13). ὁ δ' Αὐγουστῖνος ποιεῖται λόγον (de εἰν. dei 8, 11) περὶ τοῦ θαυμασμοῦ, ὑφ' οὗ καταλαμβάνονται οἱ Χριστιανοὶ μαθαίνοντες ὅτι πολλὰ καὶ ἀληθῆ εἶπεν ὁ Πλάτων περὶ θεοῦ.

περιπολῶν θεός) ¹⁾. Εὐδηλον δ' ὅτι τοιαῦτα διδάσκων ὁ Κλήμης ἐπεικῶς συμφέρεται τῷ Πλάτωνι, ὅς τέλος καὶ σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐτίθετο, ὡς εἴρηται, τὴν ἐπιστήμην τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ὁμοίωσιν αὐτῷ ²⁾. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῖς στωϊκοῖς συμφωνεῖ ὁ Κλήμης φρονῶν ὅτι τοῖς εἰς τοιαύτην γνῶσιν ἀναγομένοις πρόσεστιν ἡ ἀπάθεια, ἥπερ ἰδιότης ὑπάρχει καὶ αὐτῷ τῷ Θεῷ.

¹⁾ Ὁριγένης (185 - 254), βαθὺς γνώστης τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας καὶ θαυμάστῆς τοῦ Πλάτωνος, παραδέχεται παραπλησίως ἐκείνῳ τὴν προὔπαρξιν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν πτώσιν αὐτῆς εἰς τὸ σῶμα, ὅπερ

¹⁾ Τηλικαύτην σημασίαν ἀπονέμει ὁ Κλήμης τῇ γνώσει, ὥστε οὐδαμῶς ὀκνεῖ νὰ προτιμήσῃ ταύτην τῆς αἰωνίου σωτηρίας. (Στρομ. 4. 22 - εἰ γοῦν τις καθ' ὑπόθεσιν προθεῖη τῷ γνωστικῷ, πότερον ἐλέσθαι βούλοιτο τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ ἢ τὴν σωτηρίαν τὴν αἰώνιον εἶη δὲ ταῦτα κεχωρισμένα παντὸς μᾶλλον ἐν ταυτότητι ὄντα, οὐδὲ καθ' ὅτιοῦν διαστάσεως ἔλοιτ' ἂν τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ). Τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ θεωρεῖ ὡς ἀρχὴν καὶ δημιουργὸν πάσης πράξεως λογικῆς καὶ ἠθικῆς δύναμιν (7, 7 «ταύτη σφύζεται τὸ ἀναπόβλητον τῆς ἀρετῆς· ὁ δὲ ἐγνωκὼς τὸν θεὸν ὅσιος καὶ εὐσεβῆς· μόνος ἄρα ὁ γνωστικὸς εὐσεβῆς ἡμῶν εἶναι δέδεικται»).

²⁾ Ὅτι σκοπὸς τοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ ᾖ ἢ πρὸς τὸν θεὸν ὁμοίωσις αὐτοῦ, ἐντόνως οἱ ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες διδάσκουσιν.

εἶναι οἷον εἰρκτὴ καὶ κόλασις τῆς ψυχῆς· διότι αὕτη ἀπέστη τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπώλεσε τὴν ἀρχῆθεν μακαριότητα, ἣν ὅμως δύναται καὶ ὀφείλει νὰ ἀνακτήσῃ, ἐὰν διὰ τῆς ἀσκήσεως τῆς ἀρετῆς τείνῃ πρὸς τὸν ὑπέρτερον ἐκεῖνον καὶ θεῖον κόσμον ¹⁾. Ὁ Ὁριγένης ἐξαίρει τὴν τῆς βουλήσεως ἐλευθερίαν παρατηρῶν ὅτι αὕτη εἶναι ἀναντίρρητος καὶ συναφῆς πρὸς τὴν ἔλλογον τοῦ ἀνθρώπου φύσιν ²⁾. Τὰ μὲν ζῶα ἄγονται πρὸς τὸ ἀφέλμιμον αὐτοῖς ἀπλῶς διὰ τοῦ ὀρμεμφύτου, ὁ δ' ἄνθρωπος κέκτηται νοῦν, δι' οὗ προαιρεῖται τὸ ἀγαθὸν καὶ φεύγει τὸ κακόν. Ἄνευ ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ἡ ἀρετὴ θὰ ἦτο ἀδύνατος ³⁾.

Ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ Νύσσης (331 - 394) διὰ συντόνων σπουδῶν οἰκεῖος πρὸς τὰ πλατωνικὰ φιλοσοφήματα γενόμενος καὶ τούτοις προσκείμενος προκρίνει ἀντὶ τῆς χάριτος τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν τὴν κάθαρσιν ἀπ' αὐτῶν· θεωρεῖ δὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἀπαλλαγὴν ὡς γινομένην διὰ τῆς ὑπὲρ τὸν πρόσγειον καὶ κατ' αἴσθησιν βίον ἀνυψώσεως. Ὁ ἄνθρωπος δηλαδὴ ὢν ἡ ἐνότις τῆς νοητῆς καὶ αἰσθητῆς φύσεως κατέπεσε μὲν εἰς τὸν κατ' αἴσθησιν βίον δὲν ἀπώλεσε δ' ὅμως τὴν ἐλευθερίαν, δι' ἧς

¹⁾ Μαρτύρ. προτρεπτ. λόγος 5.

²⁾ Περὶ ἀρχῶν 1, 5, 8. 3, 1, 2.

³⁾ Κατὰ Κέλσον 1, 4, 3.

δύναται καὶ ὀφείλει τῶν παντοίων τῆς αἰσθήσεως ὑποκειμένων ἀπαλλαπτόμενος νὰ ἀναχθῆ εἰς τὸν ἀληθινὸν κόσμον καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν θεόν.

Παρὰ Διονυσίῳ τῷ Ἀρεοπαγίτῃ εὑρίσκομεν τὴν μυστικὴν τῶσιν τῆς νέας πλατωνικῆς φιλοσοφίας συνημμένην πρὸς τὰ χριστιανικὰ δόγματα. Οὗτος διδάσκει πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι ὁ θεὸς ὢν αἴτιος πάντων καὶ ἀρχὴ καὶ τέλος αὐτῶν ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὰ πρότυπα (τὰς ιδέας) τῶν ὄντων, ἃ ἐξ ἐκείνου προελλόντα πρὸς αὐτὸν τείνουσι καὶ νὰ ἐνωθῶσι τῷ δ' ἀνθρώπῳ ἡ ἐνωσις αὕτη γίνεται κυρίως διὰ τῶν μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας.

Ὡσαύτως μεγάλην πρὸς τὰ πλατωνικὰ ἠθικὰ διδάγματα συγγένειαν εὑρίσκομεν παρὰ τῷ Ἱερῷ Διονυσίῳ (354-430). Πρωτανεύουσιν ἀρχὴν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἡ πεποίθησις ὅτι ἀρχὴ καὶ τέλος πᾶσι τοῖς οὖσιν εἶναι ὁ θεός. Ὁ θεὸς εἶναι τὸν ὄντως ὄν, τὸ ὡς ἀληθῶς ὑψιστον ἀγαθόν¹⁾· διὸ καὶ σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ πρὸς τὸν θεὸν ὁμοίωσις καὶ ἐνωσις, ἧς ἡ παντελής ἐπιτευξις εἶναι ἔργον τοῦ ἐπέκεινα βίου²⁾. Τὸ ὑψιστον δηλαδὴ ἀγαθὸν δὲν ἐπιτυγχάνεται μὲν ἐν τῷδε τῷ βίῳ, ἐν ᾧ πολλὴ ὑπάρχει κακία καὶ ἀθλιότης³⁾, τὰ

¹⁾ De mor. eccl. cath. 1, 13. «Deus est nobis summum bonum».

²⁾ De mor. 1, 18. de civ. Dei 19, 4.

³⁾ De civ. Dei 19, 10.

πολλὰ κακὰ εἶναι ἐμποδῶν καὶ ἡ αἴσθησις κωλύει τὴν ἀνύψωσιν εἰς τὴν τελείαν γνῶσιν καὶ ἀγάπην τοῦ θεοῦ· ἐν δὲ τῷ μέλλοντι ὅμως εἶναι δυνατὴ ἡ τελεία εἰρήνη καὶ ἀπόλαυσις τοῦ θεοῦ¹⁾. Οὐδὲν ἐπὶ τῆς γῆς ἀγαθὸν εἶναι τῷ ἀνθρώπῳ ἐπαρκὲς πρὸς ἀληθῆ εὐδαιμονίαν, μόνον δὲ τὸ ἄπειρον ἀγαθὸν θεραπεύει τὴν ἔνδειαν καὶ τάσιν αὐτοῦ. Ἡ θεωρία καὶ γνῶσις τοῦ θεοῦ παρέχει τὴν μακαριότητα καὶ εὐδαιμονίαν, ἣτις εἶναι τοῦ ἠθικοῦ βίου ἀμοιβὴ καὶ τελικὸς τοῦ ἀνθρώπου σκοπός²⁾. Εἰς τὸν σκοπὸν τούτον ἄγει κατ' ἐξοχὴν ἡ ἀρετή. Ταύτην δὲν νοεῖ ὁ Αὐγουστῖνος ὡς ἀπαίτησιν τελείας τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῶν παθῶν ἀπαλλαγῆς, καθάπερ ἐδόξαζον οἱ στωϊκοί, ἀλλ' ὡς ἀπαίτησιν μετριασμοῦ τῶν παθῶν καὶ ὑποταγῆς τῶν ἐπιθυμιῶν εἰς τὸν νοῦν πρὸς

¹⁾ De civ. Dei 19, 13 «pax caelestis ordinatissima et concordissima societas frueudi Deo et invicem in Deo». Ὁ παρὼν βίος δὲν εἶναι res ἀλλὰ spes καὶ πρέπει νὰ θεωρῆται μᾶλλον ὡς θάνατος. Epist 56, 2 «istam vitam... in comparatione vitae aeternae... non vitam sed mortem esse deputandam». Ὁ μέλλον βίος χαρακτηρίζεται ὡς τέρμα τῶν πόθων ἡμῶν, ὡς πραγματικὴ θεωρία καὶ ἀπόλαυσις τοῦ θεοῦ (de civ. Dei 22, 30).

²⁾ De duab. anim. 8 «Quid nobis aliud praemium, quam vita aeterna promittitur, quae dei cognitio est?».

κτῆσιν τῆς ἀληθοῦς ἠθικῆς ἐλευθερίας. Περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως μακρὸν ποιεῖται ὁ Αὐγουστῖνος λόγον δεικνύων ὅτι ἄνευ ταύτης ἢ διάκρισις ἢ μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, δικαίου καὶ ἀδίκου, θὰ ἦτο ἀδιανόητος¹⁾, ἀμοιβὴ δὲ καὶ τιμωρία, ἔπαινος καὶ ψόγος, θὰ ἦτο πάντῃ ἀδύνατον²⁾. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἢ ἐπὶ ταῖς κακαῖς πράξεσι μεταμέλεια εἶναι περιφανέστατη ἀπόδειξις τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, ἥς ἄνευ ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ εἶχεν ἦν κέκτηται ὑπέροχον θέσιν ἐν τοῖς λοιποῖς δημιουργήμασιν. Ὡσαύτως ἀποδέχεται ὁ Αὐγουστῖνος τὰς τέσσαρας κυρίας τοῦ Πλάτωνος ἀρετάς, τουτέστι τὴν σοφίαν καὶ ἀνδρείαν καὶ σωφροσύνην καὶ δικαιοσύνην· ἀλλὰ θεωρεῖ αὐτὰς ὡς ἐκδηλώσεις τῆς μιᾶς θεμελειώδους ἀρετῆς, τῆς ἀγάπης³⁾.

¹⁾ De duab. anim. 12· 17.

²⁾ Contra fort. Manich. 20.

³⁾ De mor. ecel. 1, 25. «Itaque illas quattuor virtutes . . . sic etiam definire non dubitem, ut temperantia sit amor integrum se praebens ei quod amatur, fortitudo amor facile tolerans omnia propter quod amatur, justitia amor soli amato serviens et propterea recte dominans, prudentia amor ea quibus adjuvatur ab iis quibus impeditur sagaciter eligens». Κατὰ ταῦτα πᾶσαι αἱ ἀρεταὶ εἶναι ἐκφάνσεις καὶ ἐκδηλώσεις τῆς ἀγάπης. Πβλ. de civ. Dei 15, 22 «virtus est ordo amoris». Ὁ ἱερός Αὐγουστῖνος ἐξαίρει, ὡς ἦν

Πρὸς τὴν ποθητὴν ἀνύψωσιν καὶ τὴν μετὰ τοῦ θεοῦ ἔνωσιν μεγάλως συμβάλλεται κατὰ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἀσκητικὴ δίαιτα, ἣτις ἐν τῇ νέᾳ πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ ἀναφανεῖσα ἦρθη εἰς ὕψος καὶ περιοπὴν ἐν τῇ χριστιανικῇ Θρησκείᾳ. Ἐφάνη διηλαδῆ ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ χριστιανοῦ, ὅπως πορίσῃ ἑαυτῷ βίον ἀγγελικὸν καὶ ἀνυψωθῆ πρὸς τὸν Θεόν, ἐπιτυγχάνεται ἀσφαλέστερον δι' ἀγνοῦ καὶ ἀσκητικοῦ βίου ἢ ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ διαγομένου ἢ κάλλιον μακρὰν αὐτῆς. Ἐκ τούτου προήλθεν ἡ τάσις πρὸς τήρησιν τῆς παρθενίας καὶ ἀσκησιν τῆς νηστείας καὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου¹⁾. Εἰς

εἶκόσ, κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν ἀγάπην, τὸ θεσπέσιον τοῦτο σύμβολον τῆς ἐπιφανοῦς τοῦ Χριστοῦ θρησκείας, καὶ δεικνύει ὅτι ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ ῥίζα παντὸς ἀγαθοῦ, οὐδὲν δ' ἔχει ἀξίαν μὴ ἀπὸ ἀγάπης συντελούμενον. (Epist. 118, 3, § 13.).

¹⁾ Ὁ ἐν ἐγκρατείᾳ, καταπολεμήσει τῶν παθῶν καὶ πνευματικῇ θεωρίᾳ μοναχικὸς βίος ἐφάνη ὡς τις φιλόθεος καὶ ἰσάγγελος βίος, ὡς ἡ κατὰ θεὸν φιλοσοφία, ἡ πραγμάτωσις τοῦ στωϊκοῦ κατορθώματος καὶ τῆς ἀπαθείας, ἡ ὁδὸς ἢ εἰς τελείωσιν καὶ γεῦσιν τοῦ θεοῦ ἄγουσα. Ὁ μοναχικὸς βίος κατέστη ὁ σύνδεσμος τῆς ἀσκητικῆς διαίτης καὶ τῆς μυστικῆς τοῦ θείου θεωρίας, ὧν ἐκείνη μὲν ἐθεωρεῖτο τὸ ὄργανον αὕτη δὲ ὁ σκοπός. Κυριώτεροι τῆς ἀσκητικῆς ἠθικῆς πρωτοστάται καὶ θερμοὶ φίλοι καὶ προβιβασταὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐγένοντο ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας

τος ἐμφαντικῶς καὶ ἐντόνως κηρύττων Θεσπέσιον κήρυγμα, ὅτι ἡ ἀληθὴς θρησκεία εἶναι ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία. Οὗτος δὴ διδάσκει πρὸς τοῖς ἄλλοις ¹⁾ ὅτι σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἐκ τοῦδε τοῦ ἀντιρρήσεων πλήρους ὑλικοῦ κόσμου πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστροφή, ἡ ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος εἰς τὸ αἴτιον ἐπάνοδος καὶ μετὰ τοῦ Θεοῦ ἔνωσις, ἣτις ἐπιτυγχάνεται δι' ἀσκητικοῦ βίου καὶ μυστικῆς θεωρίας. Ὡσαύτως πλατωνικῶν θεωριῶν ἐνεφεροῦντο Βερνάρδος ὁ ἐξ Ἀρτρης, Ἀδελάρδος (ζήσαντες κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς 12^{ης} ἑκατονταετηρίδος), Βάλθηρος Μονταίγνης († 1174) καὶ ἄλλοι. Τὴν δὲ μυστικὴν θεωρίαν τῆς νέας πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἐν συναφείᾳ πρὸς τὰ χριστιανικὰ δόγματα ἀνέπτυξαν Βερνάρδος ὁ ἐκ Κλαιρβωξίας († 1153), Οὔγων ὁ ἐκ τοῦ Ἀγίου Βίκτωρος († 1141) καὶ Ριχάρδος († 1173), οἷς ἐγένοντο καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς χρόνοις πλεῖστοι ὁπαδοί. Κατὰ τοὺς τὴν θεωρίαν ταύτην πρεσβεύοντας ἡ μεγίστη τοῦ ἀνθρώπου εὐδαιμονία καὶ ὑψίστη τελείωσις κεῖται ἐν τῇ καταστάσει ἐκείνῃ, καθ' ἣν ἡ ψυχὴ ὑπὸ ἱεροῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ θείας ἀγάπης καταλαμβανομένη καὶ ἑαυτῆς ὅλως ἐπιλανθανομένη ἀνυψοῦται πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἐνοῦται αὐτῷ.

Ἄλλὰ τὴν ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας γενομέ-

¹⁾ Ἐν τῷ 5^ῳ βιβλίῳ τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἔργου «de divisione naturae».

νην ἐξάρτησιν τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τῆς Θεολογίας κατέλυσεν ἢ ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ καὶ μάλιστα τῇ Ἰταλίᾳ ἐπελωῦσα τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀναγέννησις, εἰς ἣν κατ' ἐξοχὴν συνεβάλετο ἢ ἐκεῖσε ἀθρόα προσφυγὴ λογίων Ἑλλήνων, οἵτινες ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ ἀπὸ βαρβάρων λαῶν μεγάλου κινδύνου καὶ δὴ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς ἐλευθέρους καὶ φιλοξένους χώρας τὰς Μούσας ἤγαγον καὶ τὴν πρὸς τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς σπουδὴν καὶ μελέτην μετελαμπάδευσαν. Οὐ μικρὸν δ' εἰς τὴν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων διάδοσιν, ἢ καὶ ἢ τῆς τυπογραφικῆς τέχνης ἐφεύρεσις ἠνύνησε, συνετέλεσαν καὶ οἱ μεγάλοι τῆς Ἰταλίας ποιηταί, ὡς ὁ Λάντης, ὁ Πετράρχης, ὁ Βοκκάκιος, οἱ ἐνθέου ζήλου καὶ ὑπερόχου πρὸς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς ἐνθουσιασμοῦ ἐμφορούμενοι τούτου καὶ τοῖς ἄλλοις μετέδωκαν καὶ οὕτω τὸ σπουδαῖον ἔργον τῶν Ἑλλήνων λογίων προωδοποίησαν. Ἐν τούτοις δὴ τοῖς χρόνοις τῆς τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀναγεννήσεως προῆλθεν εἰκότως ἐκ τῆς ἀμέσου¹⁾ καὶ ἀπηκριβωμένης τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων γνώσεως ἢ ἐγκατάλειψις τῆς σχολαστικῆς καὶ ἢ ἀνακαίνισις τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας κυρίως δὲ καὶ κατ' ἐξοχὴν τῆς πλατωνικῆς, τούτου ἕνεκα, ὅτι ἡ ἠθικὴ αὕτη φι-

¹⁾ Πρῶτερον οἱ συγγραφεῖς ἐγινώσκοντο ἐμμέσως διὰ μεταφράσεων.

λοσοφία ἀκριβέστερον ἐξετασθεῖσα εὐρέθη ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ὁμόλογος τῇ θρησκείᾳ τῇ χριστιανικῇ. Διὸ εὐρυτάτη ἐγένετο τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἡ διάδοσις· ὁ ἰδρυτὴς ταύτης ὡς θεὸς ἐλατρεῦετο, ἡ τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἡμέρα ἐωρτάζετο καὶ συνεζητεῖτο ἢ τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν χριστιανικῶν δογμάτων συγχώνευσις. Σπουδαῖος ἀνακαινιστὴς καὶ ὑπέροχος πρωτοστάτης τοῦ τε ἀρχαίου καὶ νέου πλατωνικοῦ φιλοσοφήματος ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ἐγένετο Γεώρ. Γεμιστὸς ἢ Πλήθων (1355 — 1452)¹⁾, ὃς μεγάλης τυχῶν φιλοξενίας παρὰ τοῦ Κοσμᾶ τοῦ ἐκ Μεδίκων θερμῆν διὰ τῶν διαλέξεων ἐνεποίησεν αὐτῷ ἀγάπην πρὸς τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν καὶ παρώρμησεν αὐτὸν εἰς τὴν ἴδρυσιν τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ πλατωνικῆς Ἀκαδημείας, ἐξ ἧς ἡ θεία τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφία εἰς ὅλην τὴν ἡμερωμένην Εὐρώπην μετελαμπαδεύθη. Ὁ Πλήθων γράφας περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς πλατωνικῆς καὶ ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ἐπειράθη νὰ ἐλέγξῃ ἀνυποστάτους τὰς πρὸς τὴν ἰδεολογίαν τοῦ Πλάτωνος ἐνστάσεις τοῦ Ἀριστοτέλους, νὰ καταπολεμήσῃ τὴν τούτου Θεολογίαν καὶ Ψυχολογίαν καὶ Ἠθικὴν καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν νὰ ἀναδείξῃ τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν ὑπερτέραν τῆς ἀριστοτελικῆς.

Σπουδαίας ὡσαύτως ὑπηρεσίας τῇ φιλοσοφίᾳ

¹⁾ Ἐπιθ. Γ. Μιστριώτου Γραμματολογίαν 2, 1175 ἐξ.

προσήμεγκεν ὁ ἐν τῇ ῥηθείῳ Ἀκαδημείᾳ διδάξας *Μαρσίλιος Φίκινος* (1433 — 1499), ὅς τὴν ἀρχαίαν ἐν μέρει δὲ καὶ τὴν νέαν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν θεραπεύσας μετέφρασεν εἰς τὴν λατινικὴν τὰ συγγράμματα τοῦ Πλάτωνος καὶ Πλωτίνου καὶ τινὰ τοῦ Περφυρίου καὶ ἄλλων νεοπλατωνικῶν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοί, ἐν οἷς ὁ *Βησσαρίων*, ὁ *Πῖκος Μιράνδολας*, ὁ *Φραγκῖσκος Πατρίτιος* ἐθεράπευσαν τὴν φιλοσοφίαν τὴν πλατωνικὴν ¹⁾. Ὅτι δὲ ταύτης καὶ αἱ ἠθικαὶ ἀρχαὶ ἀρκούντως ἐπέδρασαν, μαρτυρεῖ ἡ ὑπὸ τοῦ *Θωμᾶ Μώρον* (1480 — 1535) διαγραφείσα πολιτεία ²⁾ κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς πολιτείας τοῦ Πλάτωνος.

Αἱ θεσπέσιαι τοῦ Πλάτωνος θεωρίαι ἰδίᾳ δὲ αἱ ἠθικαὶ αὐτοῦ ἀρχαὶ τοσαύτην καὶ τηλικαύτην, ὡς ἦν εἰκός, ἤσκησαν ῥοπήν, ὥστε καὶ ἐν τοῖς φιλοσοφήμασι τῶν νεωτέρων χρόνων εὐρίσκομεν αὐτὰς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπαναλαμβανομένας. Οὕτω δὴ ὁ τῆς πανθεΐας ὑπέρμαχος μέγας Ἰουδαῖος φιλόσοφος *Σπινόζας* τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου τίθεται ἐν τῇ ιδεώδει πρὸς τὸν θεὸν ἀγάπη, ἢ ἐκ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως προιοῦσα ἀπαλλάττει

¹⁾ Ῥητέον δ' ὅμως ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνακαινιστῶν τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἐξέθηκε τὸ φιλοσόφημα τοῦ Πλάτωνος ἄμεικτον νεοπλατωνικῶν καὶ ἀνατολικῶν ἐννοιῶν.

²⁾ Ἐν τῷ συγγράμματι «*de optimo reip. statu deque insula Utopia*».

τὸν ἄνθρωπον τῶν παντοίων παθῶν καὶ τελειοῦσα αὐτὸν πορίζει τῇ διανοίᾳ ὑψίστην χαρὰν καὶ μεγίστην εὐαρέστησιν. Ἐν ταύτῃ τῇ πρὸς τὸν θεὸν ἀγάπη κεῖται ἢ ἐλευθερία καὶ ἀρετὴ καὶ εὐδαιμονία ἡμῶν. Ὁ ἄνθρωπος δηλαδὴ ἀφορῶν διηνεκῶς εἰς τὸ ἀεὶ κατὰ ταῦτὰ ἔχον θεωρεῖ τὰ καθ' ἕκαστον ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς αἰδιότητος (sub specie aeternitatis), τουτέστιν οὐχὶ ὡς κατὰ μέρος ἀλλ' ὡς ἐμφάνισιν ἐκείνου τοῦ αἰδίου ἐνὸς καὶ ἐν τούτῳ εὐρίσκει τὴν ψυχικὴν ἡρεμίαν αὐτοῦ καὶ εὐδαιμονίαν.

Μᾶλλον προσεγγίζει τῷ Πλάτῳ ὁ ἀγγινοῦστατος καὶ πολυμαθέστατος τῶν νεωτέρων χρόνων φιλόσοφος Δεϊβνίτιος, ὁ Ἀριστοτέλης οὗτος τῆς Γερμανίας, ὅς κατὰ τινὰ τρόπον ἐν πολλοῖς τὴν ἰδεολογίαν τοῦ Πλάτωνος ὑπομιμνήσκοντα ἀπέφηνε πολλὰς ἀπλᾶς καὶ αἰδίους νοητικὰς οὐσίας (τὰς μονάδας) θεωρῶν αὐτὰς ὡς ὄντως ὄντα ὑπὸ τῆς πρώτης καὶ τελειοτάτης μονάδος, τοῦ θεοῦ, κατὰ θαυμαστὴν τάξιν καὶ ἀρμονίαν προδιατεταγμένα. Μονὰς τοιαύτη εἶναι καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ, ἣ σκοπὸς πρόκειται ἢ ἀληθῆς εὐδαιμονία, εἰς ἣν φέρει ἢ ἐπίγνωσις τῆς διηνεκοῦς τελειώσεως, τῆς κατὰ τὸ δυνατόν ἐξομοιώσεως πρὸς τὸν θεὸν διὰ τῆς τῶν παραστάσεων ἐναργείας καὶ σαφηνείας. Ὁ πόθος καὶ ἡ τάσις τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν θεὸν ποιεῖ τὴν μεγίστην πασῶν τῶν ἡδονῶν, προαίσθησιν τῆς μελλούσης μακαριότητος.

Καὶ ὁ Οὐόλφμος δὲ ὁ κατὰ σύστημα τὴν τοῦ

Λεϊβνιτίου φιλοσοφίαν πραγματευσάμενος ἐτίθετο¹⁾ τέλος καὶ σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου τὴν εὐδαιμονίαν, ἣτις προσγίγνεται αὐτῷ διὰ τῆς ἀσκήσεως τῆς ἀρετῆς καὶ ἀδιαλείπτου τελειώσεως τῆς ἐλλόγου φύσεως²⁾.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας ἐκ Κενιξβέργης φιλόσοφος *Κάντιος* θεωρεῖ σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἠθικὴν τελειότητα καὶ ἄκραν εὐδαιμονίαν. Ἐπειδὴ δ' ἡ τοῦ ὑψίστου τούτου ἀγαθοῦ πραγμάτωσις ἐν τῷδε τῷ βίῳ δὲν κατορθοῦται, ἀνάγκη νὰ ὑποτεθῆ ὅτι αὕτη ἐπιτυγχάνεται ἐν τῷ ἐπέκεινα κόσμῳ. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν σεμνὴν τῶν νεωτέρων φιλοσόφων χορείαν ἀπέφηναν ἠθικὰς ἀρχὰς παραπλησίας ταῖς πλατωνικαῖς.

Οὐδὲν δὲ θαῦμα ὅτι αἱ τοῦ Πλάτωνος ἠθικαὶ ἀρχαὶ θερμοτάτης ἔτυχον παρὰ πάντων τῶν ὑγιῶς φιλοσοφησάντων ὑποδοχῆς· διότι συνάδουσι πρὸς τὴν ὑψηλὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν καὶ ἐξεικονίζουσι τὴν ἀλήθειαν, ἣτις ἐκπάγλως ἀείποτε διαλάμπει καὶ

1) Ἐν τῷ συγγράμματι «Vernünfftige Gedanken von der Menschen Thum und Lassen».

2) Ἐντεῦθεν τὸ ἀξίωμα τῆς τοῦ Οὐολφίου Ἠθικῆς «πρᾶττε ὅ, τι σὲ καὶ τὴν σὴν ἢ τὴν τῶν ἄλλων κατάστασιν ποιεῖ τελειότεραν, ἀπόφευγε, ὅ,τι αὐτὴν ποιεῖ ἀτελεστέραν». «Thue, was dich und deinen oder Andrer Zustand vollkommener macht, unterlasse, was ihn unvollkommener macht» (ἐν τῷ εἰρημένῳ συγγράμματι § 12).

οὐρανίας πάντοτε ἐκπέμπει μαρμαρυγὰς. Ναί· αἱ ἠθικαὶ τοῦ Πλάτωνος ἀρχαὶ εἶναι ἡ τελειοτάτη καὶ καθαρωτάτη ὑπόδειξις τῶν βιοτικῶν παραγγελμάτων, δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος ὑπὲρ τὸν πρόσγειον καὶ ὑλικὸν αἰρόμενος κόσμον ἀνυψοῦται εἰς τὸ νοητὸν τῆς αἰδίου ἀληθείας πεδίου καὶ καταυγάζεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνεσπέρου φωτός. Εὐλογον ἄρα ἦν ὅτι τοιαῦται θεσπέσiai καὶ ὑψηλαὶ ἠθικαὶ θεωρίαι ἐπὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἐρειδόμεναι ἔμελλον νὰ ἀποβῶσιν εἰς αἰεὶ τηλαυγῆς πνευματικὸς φάρος τοῖς ἀνθρώποις τοῖς ἐφημέροις τὸ ἀνέσπερον παρέχων φῶς, δι' οὗ δύνανται οὗτοι ἀσφαλῶς διαπλέοντες τὸ ταραχῶδες καὶ πολυκύμαντον τοῦδε τοῦ βίου πέλαγος νὰ ἔλθωσιν ἐπὶ τελευτῆς εἰς τὸν γαλήνιον καὶ ποθεινὸν λιμένα τῆς αἰωνιότητος καὶ τῆς ἀθανασίας.